

**De handbibliotheek van de eerste studenten diergeneeskunde
(Frankrijk 18de eeuw)
Deel 2: van Bourgelat en Lafosse tot de kennisexplosie aan het begin
van de 19de eeuw**

*The library of the first veterinary students (France, 18th century)
Part 2: from Bourgelat and Lafosse to the explosive development of
agricultural and veterinary knowledge in the early 19th century*

¹P.E.J. Bols, ²H.F.M. De porte

¹Laboratorium voor Veterinaire Fysiologie en Biochemie, Departement Diergeneeskunde, Universiteit Antwerpen, Universiteitsplein 1, Gebouw U, B-2610, Wilrijk

²Kastanjedreef 22, B-2920 Kalmthout

peter.bols@uantwerpen.be

SAMENVATTING

In deel 1 van deze korte reeks over de beschikbare veeartsenijkundige kennis voor de eerste studenten diergeneeskunde werd beschreven hoe zij het vóór 1750 moesten stellen met enkele standaardwerken over het paard en de paardenhouderij. Omdat er nog geen geformaliseerde opleiding diergeneeskunde bestond, hoeft het ook geen verbazing te wekken dat de echte veterinaire handboeken nog niet voorhanden waren. In dit tweede deel wordt dieper ingegaan op de periode rond en kort na de oprichting van de eerste veeartsenijschool door Claude Bourgelat (Lyon, 1761). Ongeveer tien jaar eerder publiceerde hij een eerste belangrijk werk en tijdens dezelfde periode brak ook Philippe-Etienne Lafosse door met een aantal erg educatieve publicaties. Vanaf dat moment kan gesteld worden dat er een aantal handboeken ter beschikking kwamen waarin werd afgerekend met tal van volkse remedies en waardeloze therapieën. De tot dan toe algemeen aanvaarde inzichten en gebruiken maakten plaats voor een meer wetenschappelijke benadering van het paard en -weliswaar schoorvoetend- een aantal andere huisdieren, inclusief het rundvee en de kleine herkauwers. Dit alles kaderde in een tijdsgeest die zou uitmonden in de Franse Revolutie, een keerpunt dat mee aan de basis lag van een heuse kennisexplosie en de publicatie van honderden werken over landbouw- en veeartsenijkunde die stilaan tot echte wetenschappen uitgroeiden.

ABSTRACT

Excepting a few standard books on horses and horsemanship, no veterinary manuals were published before 1750 (cf. part 1 of this study by Bols and De porte (2014)). This might not be surprising since no formal veterinary education was organized until the second half of the 18th century. In this second part, published information available to the students of the first veterinary school (Lyon, 1761) is described. In 1750, Bourgelat, founder of this school, published one of the first veterinary handbooks in modern history 'Elemens d'Hippiatrique' (1750-51-53), and his future opponent, Phillippe Etienne Lafosse, delighted the veterinary world with the publication of several outstanding books, among which his famous 'Cours d'Hippiatrique' (1772). As from then, veterinary medicine was no longer solely based on empiricism, but gradually evolved to what might be called evidence-based medicine. Furthermore, the interest in species other than the horse emerged and increased. However, the hegemony of the horse lasted until well beyond the 19th century. All this needs to be seen against the background of gradual but very important social changes that ultimately led to the French Revolution. This turning point marked an explosion of knowledge of good farming practices in general and of the establishment of formal veterinary training more specifically.

TIJDSKADER IN EEN NOTENDOP

Om de veranderingen te kunnen begrijpen die allicht mee het kader hebben gevormd waarin de eerste veeartsenijschool werd opgericht, is het quasi noodzakelijk om hier een bondige beschrijving te geven van het Frankrijk in de tweede helft van de 18de eeuw. Deze beruchte 18de eeuw werd gekenmerkt door een groeiende ontevredenheid bij een groot deel van de bevolking van de virtueel bankroete Franse staat (Duru, 1880). Over het ganse territorium heerste er een chronische hongersnood die het rechtstreekse gevolg was van een zeer gebrekkig landbouwbeleid. Stilaan groeide een algemeen verzet dat in 1789 zou uitmonden in de Franse Revolutie met de bestorming van de Bastille.

Hoe het werkelijk met de landbouw gesteld was tijdens deze periode valt moeilijk samen te vatten. Feit is dat er vanaf 1714 regelmatig runderpest uitbrak en gedurende meerdere decennia aanhield, waarbij de rundveestapel telkens opnieuw gedecimeerd werd. Ook onze streken werden hierbij niet ontzien (De Herdt, 1970). Ten gevolge van de massale veesterfte viel de melkproductie voor een belangrijk deel weg en kwam tevens de bemesting van de landbouwgrond in het gedrang. Dit laatste had op zijn beurt desastreuze gevolgen voor de akkerbouw. Door het falende landbouwbeleid verwaterde bovendien de genetische selectie van de dieren, wat onder meer leidde tot de productie van minderwaardige wol, toen nog een zeer belangrijke grondstof. Werken zoals de 'Nouvelle Maison Rustique' (Liger, 1700), heruitgegeven tot in het begin van de 19de eeuw en de later verschenen studie van Depradt (1802) kunnen een idee geven van hoe de Franse landbouw er in de 18de eeuw aan toe was. Hoewel er soms een wat geromantiseerd beeld wordt geschetst, illustreert deze informatie het cruciale belang van de landbouw voor de Franse maatschappij.

Zoals vermeld in deel 1 (Bols en De porte, 2014) werd de veeartsenijkunde tijdens de eerste helft van de 18de eeuw vooral bepaald door het paard en alles

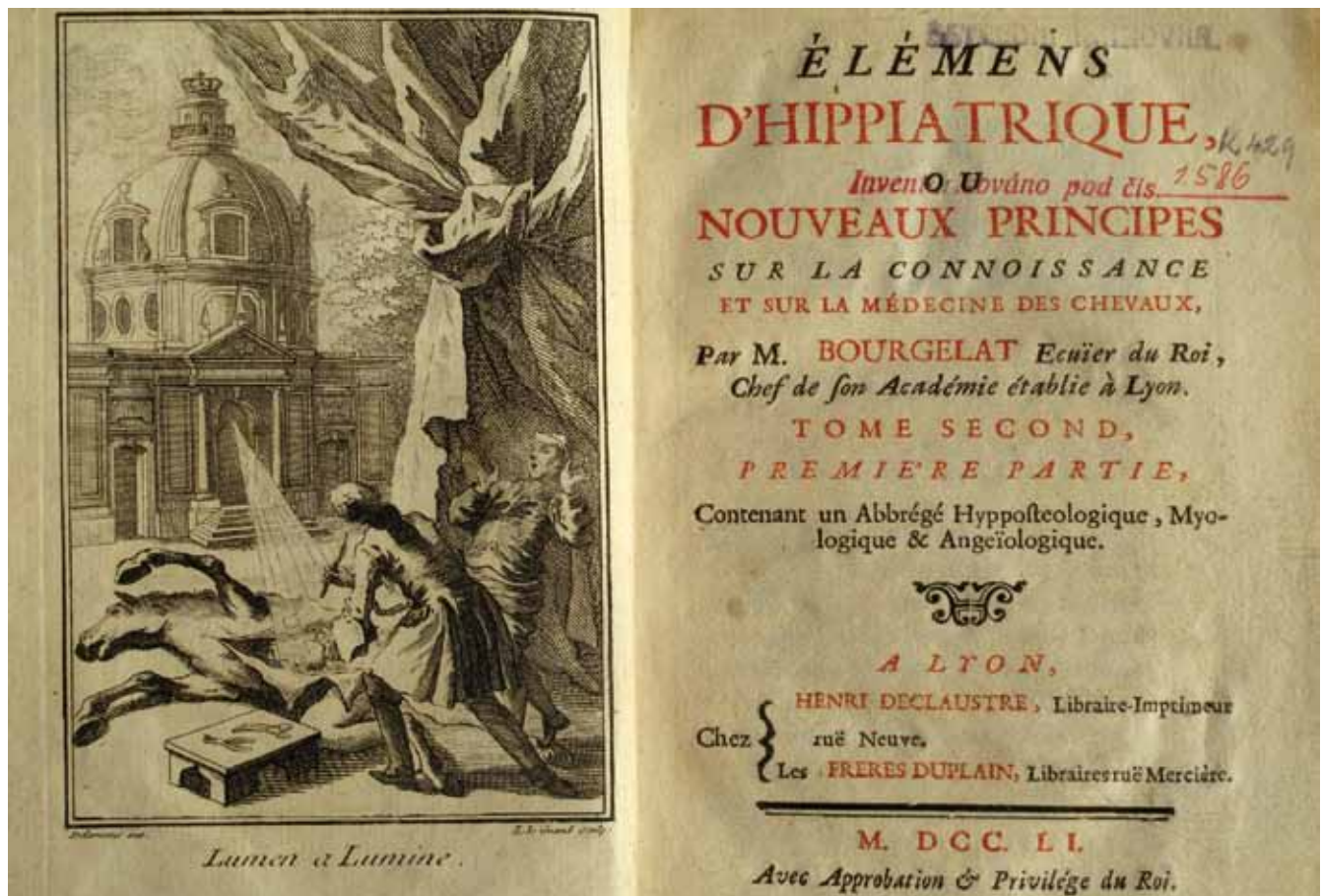
wat erbij hoorde. Het uiterlijke vertoon ging zelfs zover dat er in Parijs brede lanen werden aangelegd waar de adel kon pronken met zijn koetsen en aangespannen paarden. Vele publicaties getuigen over het grote belang voor militaire doeleinden (Mennessier de la Lance, 1915-1921). Hieruit blijkt hoezeer het paard en de cavalerie het verloop van de geschiedenis hebben bepaald. Een mooi voorbeeld van een dergelijk werk is 'Institutions Militaires pour la Cavalerie et les Dragons' (de la Porterie, 1754) waarin zeer nauwkeurig beschreven staat hoe zwaar de paarden het te verduren kregen in het Franse leger.

Stilaan werden honden (vooral jachthonden, maar ook schoothondjes) en katten populair als gezelschapsdieren aan de hoven en bij rijke families. Dit werd uitvoerig geïllustreerd door naturalisten, zoals graaf de Buffon (1769), die in zeer uitgebreide en vooral schitterend geïllustreerde encyclopedische werken menig honden- (Figuur 1A) en varkensras (Figuur 1B) beschrijft aan de hand van prachtige etsen. De gevestigde belangstelling voor het paard en de opkomende interesse voor gezelschapsdieren stonden echter in schril contrast met de absolute desinteresse in de hogere geleidingen van de maatschappij voor alles wat met landbouw in het algemeen en nutsdieren in het bijzonder te maken had.

Een belangrijke ontwikkeling in dit verband was echter het ontstaan van het zogeheten fysiocratisme (< physiocratie (Frans)). Deze economische theorie, opvolger van het voordien dominante mercantilisme, beleefde haar hoogtepunt gedurende het derde kwart van de 18de eeuw. Ze stelde dat de rijkdom van een natie haar oorsprong vindt in de ontwikkeling van de landbouw die de basis vormt voor demografische groei. De opbouw van een land en het doordrukken van verandering vergden voldoende gezonde 'onderdanen' en veel handenarbeid die enkel kon geleverd worden door een goed gevoede bevolking. Omwille van deze reden werd de landbouwontwikkeling dan meteen ook een absolute prioriteit. Deze geestesstrooming was dus in eerste instantie tegenstrijdig met de hoger vermelde desinteresse voor de landbouw.

Figuur 1A. Honden- en 1B. varkensrassen uit 'Histoire Naturelle' (Buffon, 1769).

Figuur 2. Allegorische figuur op de voorpagina van Deel 2 van de ‘Elemens d’Hippiatrique’ met een duidelijke verwijzing naar de ‘Verlichting’ door de wetenschap en de ‘Onwetendheid’ in de schaduw, rechts op de prent. (Claude Bourgelat, 1751).

Concluderend kan gesteld worden dat er redenen genoeg waren om diergeneeskundig onderwijs in te richten en te stimuleren: i.e. niet enkel de toenemende nood aan diergeneeskundige zorgen voor paarden en gezelschapsdieren, maar ook de noodzaak van het inperken van ziekteuitbraken bij nutsdieren, kortom de dramatische toestand van de Franse landbouw met grote tekorten aan dierlijke producten en hongersnood tot gevolg.

Het moment van Claude Bourgelat

Claude Bourgelat werd in 1712 geboren in Lyon als zoon van een welstellend handelaar. Hij doorstond een problematische jeugd met zware familiale problemen (Cottureau en Weber-Godde, 2011). Na zijn studie rechten in Toulouse en een korte carrière in de advocatuur sloot hij zich aan bij de ‘Musketiers’, waar hij als ruiter werd opgeleid door de beste ‘écuyers’ van Parijs. In 1740 werd hij op 28-jarige leeftijd ‘Ecuyer du Roi tenant l’Academie d’équitation de Lyon’ en schreef hij zich in de kijker met werken over de hippatrie, zoals zijn ‘Nouveau Newcastle’ (1744), waarvan de titel doet vermoeden dat het een opfrissing was van het eerder verschenen Engelse ‘Newcastle’. Bourgelats versie bevat naar verluidt meer paardenkennis dan het origineel en de titel was allicht gekozen omwille van de naambekendheid.

ÉLÉMENTS D’HIPPIATRIQUE

Inven. O. Urbano pod. éis. 1786

NOUVEAUX PRINCIPES

SUR LA CONNOISSANCE
ET SUR LA MÉDECINE DES CHEVAUX,

Par M. BOURGELAT Ecuyer du Roi,
Chef de son Académie établie à Lyon.

TOME SECOND,
PREMIÈRE PARTIE,

Contenant un Abbrégé Hypposteologique, Myo-
logique & Angéiologique.

A LYON,

HENRI DECLAUSTRE, Libraire-Imprimeur

Chez } rue Neuve,

Les FRÈRES DUPLAIN, Libraires rue Mercière.

M. DCC. LI.

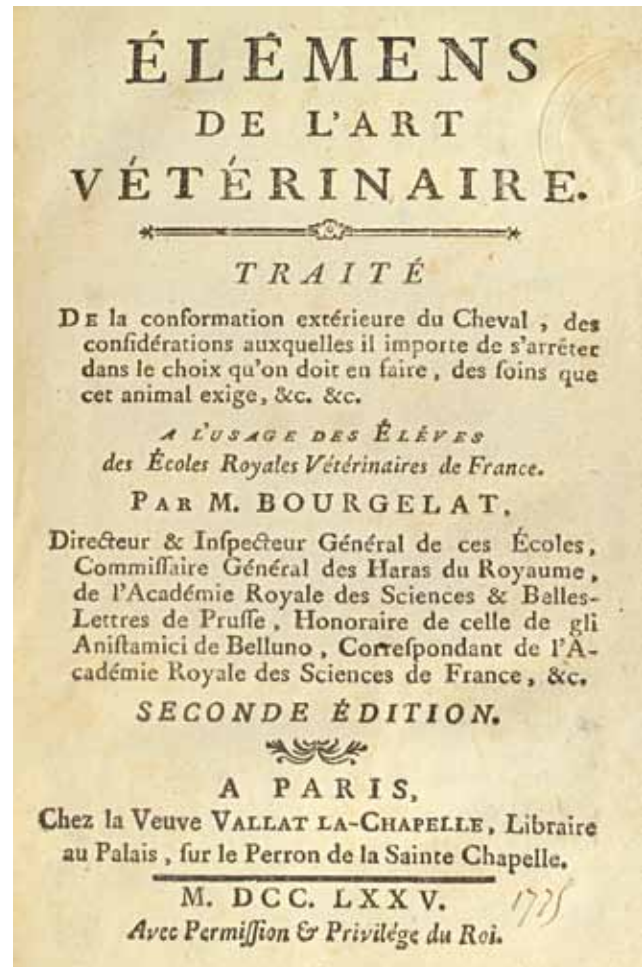
Avec Approbation & Privilège du Roi.

plaat van een paard en twee allegorische titelbladen na, met een weliswaar belangrijke symbolische betekenis (Figuur 2). Men kan zonder meer stellen dat dit werk alvast een indicatie was van de pedagogische roeping van Bourgelat; niet alleen omwille van de vraag-antwoordvorm maar zeker omwille van de relatief lage prijs van de uitgave, wat het boek allicht toegankelijker heeft gemaakt voor een groter publiek. De 'Elemens d'Hippiatrique' verleende Bourgelat een sterrenstatus bij de hippiaters en leverde hem de benoeming op tot corresponderend lid van de Academie van Wetenschappen in Parijs, een belangrijke stap in zijn nationale doorbraak. Voorts verzorgde hij gedurende meerdere jaren belangrijke bijdragen tot de vermaarde encyclopedie van Diderot en d'Alembert, en werd hij in 1757 'Commissaire-Inspecteur des Haras (stoeterijen) du Lyonnais'. In later werk (1775) preciseert Bourgelat op de titelbladzijde letterlijk 'A l'Usage des Elèves des Ecoles Royales Vétérinaires de France' en titelt 'Elemens de l'Art Vétérinaire' (Figuur 3).

Hoewel Bourgelat in zijn tijd niet beschouwd werd als de meest competente en belangrijkste hippiaat, was hij wel een van de weinigen die de absolute noodzaak van veerartsenijkundig onderwijs zeer goed begreep. Veel van de tot dan toe vergaarde kennis berustte immers op empirisme en volksgeloof. Bourgelat daarentegen was duidelijk overtuigd van de nood aan een gedegen diergeneeskundige opleiding en via zijn artikels in de 'Encyclopédie' bouwde hij hiertoe ook gaandeweg een degelijke argumentatie op.

Bourgelats eerste doel was de noodzakelijke her-evaluatie van de oeroude 'pratiques de maréchalerie', wat zich concreet vertaalde in het verwerpen van een aantal routinepraktijken die hij als nefast en zelfs gevaarlijk omschreef. Vernieuwing was het doel, in overeenstemming met de geest van de Franse Revolutie die stilaan vorm begon te krijgen. Specifieke voorbeelden van nefaste oude praktijken waren de 'dessolure' of ontzoling en 'la saignée' of de overdreven neiging van veel practici om voor gelijk welke aandoening aderlating toe te passen, een van de toen courante 'evacuatiebehandelingen' (Bols en De porte, 2014).

Het hoeft geen betoog dat Bourgelat hierbij op veel verzet stuitte van de 'maréchaux' of hoefsmeden, met als belangrijkste opponent Philippe Etienne Lafosse (zie verder). Op een bepaald moment ontstond er zelfs een buitengewoon heftige polemiek tot op het niveau van de 'Encyclopédie' met bijdragen voor en tegen. Het directe gevolg hiervan was het ontstaan van een sociale tegenstelling tussen de 'écuyers' enerzijds en de 'maréchaux' anderzijds, wat op zijn beurt leidde tot een heuse strijd met als inzet de controle over de veerartsenijkunde. Naast het feit dat hij besepte dat er nood was aan degelijk diergeneeskundig onderricht, begreep Bourgelat als geen ander dat de tijdsgeest mens en dier dichter bij elkaar bracht en dat dieren als studiemodel voor de mens aangewend konden worden. Enkele decennia eerder waren er al comparatieve werken verschenen zoals 'Traité de Miotomie

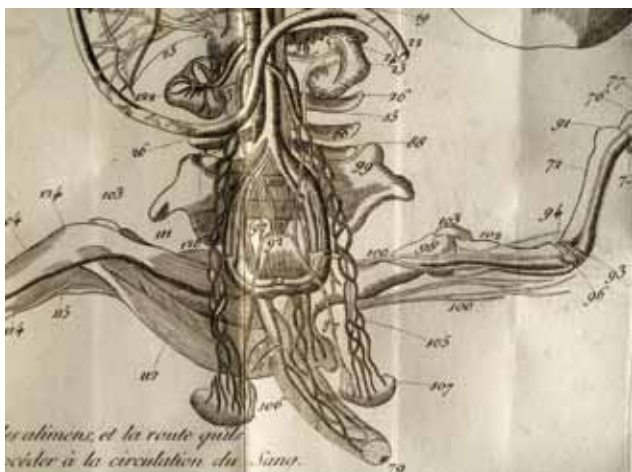

Figuur 3. Voorblad uit de 'Elemens de l'Art Vétérinaire' (Claude Bourgelat, 1775).

Humaine et Canine', gepubliceerd door de Garengéot (1724), een eerder uitzonderlijke publicatie, weliswaar. Het toenemende besef van de gelijkenissen tussen mens en dier deden eerstgenoemde geleidelijk van zijn voetstuk tuimelen.

Aanvankelijk had ook Bourgelat echter andere plannen en installeerde hij in 1760 in Lyon een 'école de maréchallerie'. Hij toonde met andere woorden nog steeds alleen maar interesse voor het paard. De eigenlijke beslissende factor voor de oprichting van een 'école vétérinaire' lag dan ook elders, met name in de persoon van Henri-Léonard Bertin. Deze belangrijke politieke figuur in Lyon, behorend tot de kenniskring van Bourgelat, bezat een bredere visie. Hij speelde een cruciale rol in het besef dat veerartsenij meer was dan alleen de zorg voor het paard. Zo kon hij Bourgelat overtuigen van het feit dat het een fout signaal was om een school op te richten die zich enkel zou richten op het paard als luxedier, iets waar de veranderende publieke opinie het heel erg moeilijk mee zou hebben. Bertin verschafte Bourgelat aldus een economische reden om de oprichting van een veerartsenijnschool te verantwoorden voor een breed publiek, waardoor hij meteen ook de steun zou krijgen van de fysiocraten.

De chronologie zag er heel in het kort als volgt

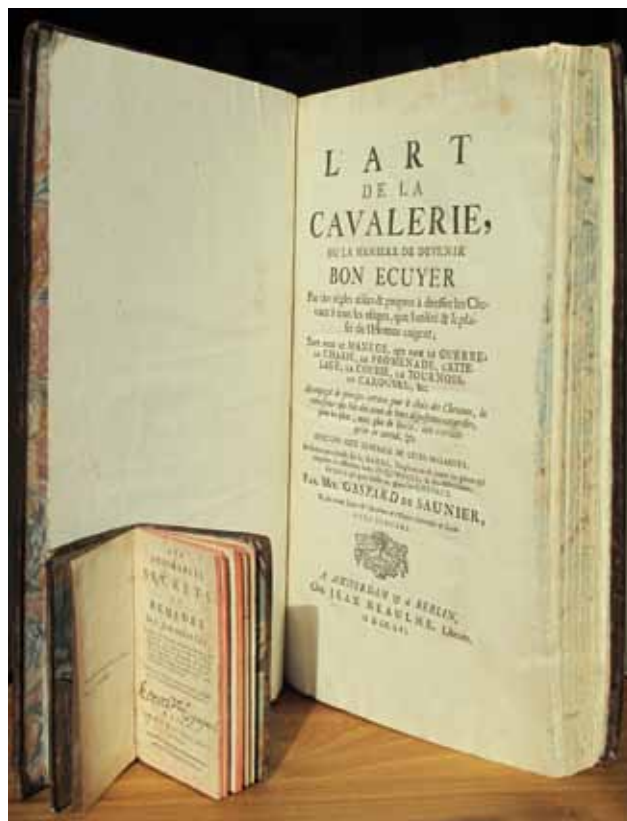
Figuur 4. Abdominale organen van het paard uit ‘Guide du Maréchal’ (Philippe Etienne Lafosse, 1803).

uit. Het arrest van de ‘Conseil d’état’ van 4 augustus 1761 gaf Bourgelat de toelating om een ‘école’ op te richten in Lyon ‘qui eut pour objet la connaissance et le traitement des maladies des boeufs, chevaux etc. ...’. Ditzelfde arrest beschreef Bourgelat als iemand die ‘... s’était occupé depuis vingt ans de l’étude des maladies des bestiaux de toutes espèces ...’, een verklaring die heel erg bij de haren getrokken was omdat Bourgelat zich nooit een zier had aangetrokken van andere diersoorten dan het paard. Alzo opende op 1 januari 1762 de allereerste école vétérinaire ter wereld de deuren in een buitenwijk van Lyon. Niet geheel toevallig opteerden Bertin en Bourgelat voor de term ‘vétérinaire’ en niet voor ‘hippiatrie’ en creëerden daardoor bewust het verschil met de ‘maréchallerie’.

Eerste studenten en prille begin

De toelatingsvoorwaarden om aan de studie veeartsnijkunde te beginnen, waren in die vroege dagen op zijn zachts gezegd niet erg stringent. Zo bestond er bijvoorbeeld geen leeftijdslimiet en dienden de aspirant-studenten vooral te kunnen lezen en schrijven, wat in die tijd uiteraard geen evidentie was. De studiekosten werden betaald door de Franse provincies, die hun onderdanen naar de school stuurden omdat er op het terrein nood was aan professionele dierverzorging. Daarnaast bestond er een systeem van externe (eventueel buitenlandse) beurzen. Enkelingen financierden de opleiding met eigen middelen. In 1765 richtte Bourgelat op vraag van Bertin een tweede “école vétérinaire” op in Alfort nabij Parijs, met het specifieke doel docenten op te leiden voor de nog op te richten veeartsnijsscholen in de andere Franse ‘généralités’.

Het zou echter verkeerd zijn te denken dat Bourgelat en Bertin de enige waren die zich inzetten voor de organisatie van het veterinaire onderwijs. Daarom vermelden de auteurs hier kort de fysiocraat Turgot (1727-1781), die als economist op een bepaald moment intendant was van de généralité Limoges

Figuur 5. Contrast tussen het folioformaat van de luxueuze uitgave van l’Art de la Cavalerie (Gaspard de Saunier, 1754): boek achteraan, en het bescheiden ‘Les admirables Secrets et Remèdes’ over rundvee-aandoeningen (Jean Pierre Capt, 1764): boekje op de voorgrond.

(1761). Hij kreeg van Bertin de toelating om er een veeartsnijsschool op te richten (1766), ten behoeve van de lokale vleesveehouderij. Bourgelat, die hoogenaamd geen interesse vertoonde in nutsdieren, steunde op geen enkele manier dit initiatief, waardoor de school amper twee jaar later de deuren moest sluiten (Degueurce, 2012).

Een derde belangrijke actor was Philippe Etienne Lafosse, erfgenaam van een zeer invloedrijk en gerespecteerd geslacht van Parijse maréchaux. Hij werd geboren in Montataire in 1738 als oudste zoon van de bekende hippiater-maréchal Etienne Guillaume Lafosse (Lafosse père). Omwille van de militaire noodzaak vroeg Philippe Etienne (Lafosse fils) kort na de opening van de school in Lyon aan de hertog van Choiseul de toelating voor de oprichting van een ‘école militaire d’hippiatrie pour les maréchaux des régiments de cavalerie’. Hierop richtte Bourgelat in aller haast zijn ‘école vétérinaire’ op in Alfort, waardoor de droom van Lafosse meteen aan stukken werd geslagen.

Alzo ontstond de overigens goed gedocumenteerde rivaliteit tussen de twee belangrijkste actoren in de hippiatrie, met aan de ene kant Bourgelat als monument onder de écuyers en anderzijds Lafosse fils, de beroemdste maréchal van zijn tijd (Bibliothèque nationale de France, 2012). Hoewel Philippe Etienne

Lafosse algemeen beschouwd werd als de betere van beiden, miste hij klaarblijkelijk de nodige politieke steun. Op 27 december 1766 creëerde Louis XV het 'Brevet de privilégie en l'art vétérinaire' voor leerlingen die vier jaar hadden gestudeerd aan een 'école vétérinaire'. Daarmee was meteen de 'profession vétérinaire' geboren en de strijd tussen de 'écuyers' en de 'maréchaux' beslist in het voordeel van de eerste groep. Bourgelat heeft Lafosse nooit getolereerd als docent in een van zijn veertsenijscholen.

De handbibliotheek

Dit overzicht zal zich nu verder toespitsen op de eerste studenten en meer specifiek een bondig inzicht trachten te verschaffen in de diergeneeskundige kennis die ze ter beschikking hadden.

Het kan nauwelijks anders dan dat iedereen die bij deze start betrokken was door de vroege werken beschreven in deel 1 (Bols en De porte, 2014) werd beïnvloed. Met de introductie van het veertsenijkundig onderwijs ontstond er echter een ander soort werken. De diepe rivaliteit tussen Bourgelat en Lafosse moet meegespeeld hebben bij de publicatie van het absolute veterinaire meesterwerk, 'Cours d'Hippiatrique', uitgegeven door Lafosse in 1772. Het gaat hier om een prestigieuze folio-uitgave, met 56 grote originele prenten, afhankelijk van het exemplaar ingekleurd of in zwart-wit, en met zeer nauwkeurige beschrijvingen van de anatomie van het paard. Er werd slechts één druk van dit meesterwerk gepubliceerd en het boek geldt binnen de paardenwereld als het absolute summum van de 18de-eeuwse veterinaire literatuur. Lafosse investeerde zelf een fortuin om dit project te realiseren en het boek is ook nu enkel nog te koop bij topantiquaren voor gigantische bedragen.

In deze 'Cours d'Hippiatrique' en ettelijke publicaties die er op volgden, trok Lafosse hard van leer tegen de overtuigingen van Bourgelat. Hij stuurde zijn leerlingen naar de 'ateliers de maréchallerie' en deelde geenszins de vernieuwende inzichten die leidden tot de oprichting van de 'écoles vétérinaires', met de nodige aandacht voor de nutsdieren. Dit blijkt ook duidelijk uit de titel van zijn werk, zonder verwijzing naar het begrip 'vétérinaire'.

De 'Cours d'Hippiatrique' was als standaardwerk blijkbaar best op redelijke schaal beschikbaar (Menessier de La Lance, 1915-1921) maar door zijn omvang en hoge prijs zeker geen handboek op de boekenplank van de gemiddelde student en ook letterlijk veel te groot om overal mee naartoe te nemen. Dit in tegenstelling tot de later gepubliceerde 'Guide du Maréchal' (eerste uitgave, 1766), die werd uitgegeven in een handelbaar formaat en tien mooie platen bevat die onder andere de ondervoet van het paard en de abdominale organen zeer gedetailleerd weergeven (Figuur 4). Het werk werd gedurende verschillende decennia heruitgegeven en geldt als een zeer accurate veterinaire publicatie. Stilaan verschenen er ook handboeken die specifiek geschreven werden om

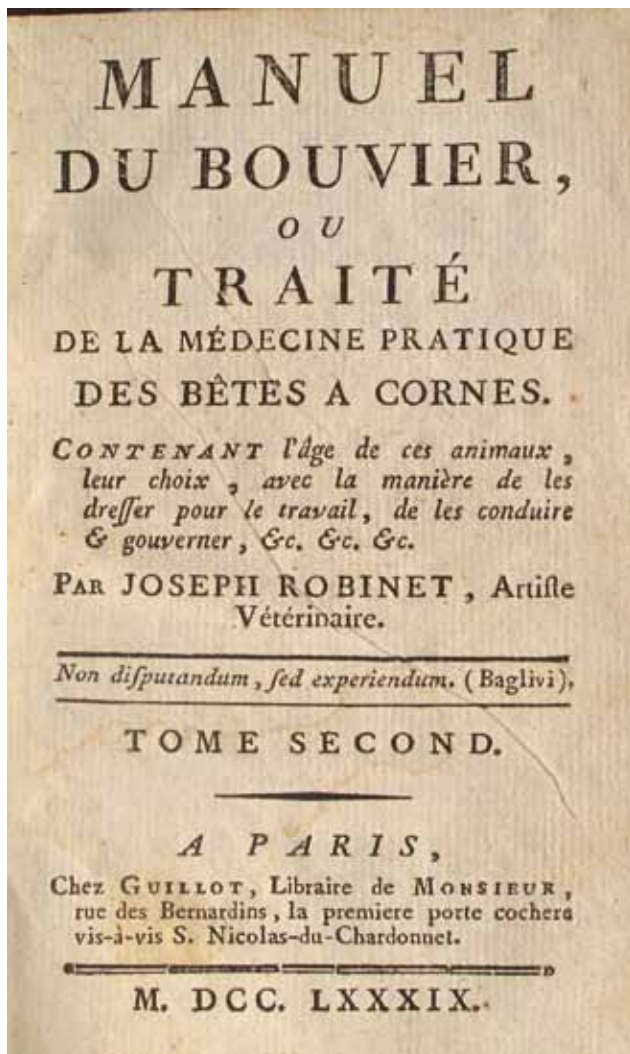
gebruikt te worden door de studenten veertsenij (zie hoger bijvoorbeeld: 'Elemens de l'Art Vétérinaire' van Claude Bourgelat, 1775).

Tenslotte verschenen er ook verhandelingen, de 'Traités', 'Guides' en 'Manuels' over andere diersoorten, weliswaar in zeer bescheiden uitgaven. Dit wordt op een zeer passende wijze geïllustreerd door Figuur 5, waar op de achtergrond een exemplaar te zien is van Gaspard de Sauniers postuum uitgegeven meesterwerk 'L'Art de la Cavalerie' (1754) met ingesloten op de voorgrond 'Les Admirables Secrets et Remèdes' van Jean-Pierre Capt (1764). Dit werk(je) is allicht een van de meest bescheiden uitvoeringen over ziekten bij rundvee ('bestiaux') met de veelzeggende afmetingen van 14,5 bij 8,5 cm. Het bevat 54 bladzijden over therapieën waarvan de meeste onder de noemer volksgeloof vallen, en 44 bladzijden 'Science du Bouvier' met beschrijvingen van anthologieën in zeer algemene termen, zoals 'enflure', 'indigestion', 'fièvre', 'maladies des pieds'. Een tweede vermeldenswaardige publicatie is 'Le Parfait Bouvier' van Boutrolle (1766), die naar verluidt door colporteurs, zeg maar van deur tot deur, werd verkocht. Naar analogie met de eerder besproken paardenboeken wordt hierin toch een iets meer gestructureerde benadering gezien: inleidende hoofdstukjes over leeftijdsbepaling, stalling en garantie bij aankoop, maar evengoed de eeuwenoude aderlatingen. Daarop volgt een 'Traité des Maladies' met ziektebeelden en remedies opgedeeld per lichaamsdeel en tot slot ook een tiental bladzijden over schapenziekten en een hoofdstukje over aandoeningen bij het varken.

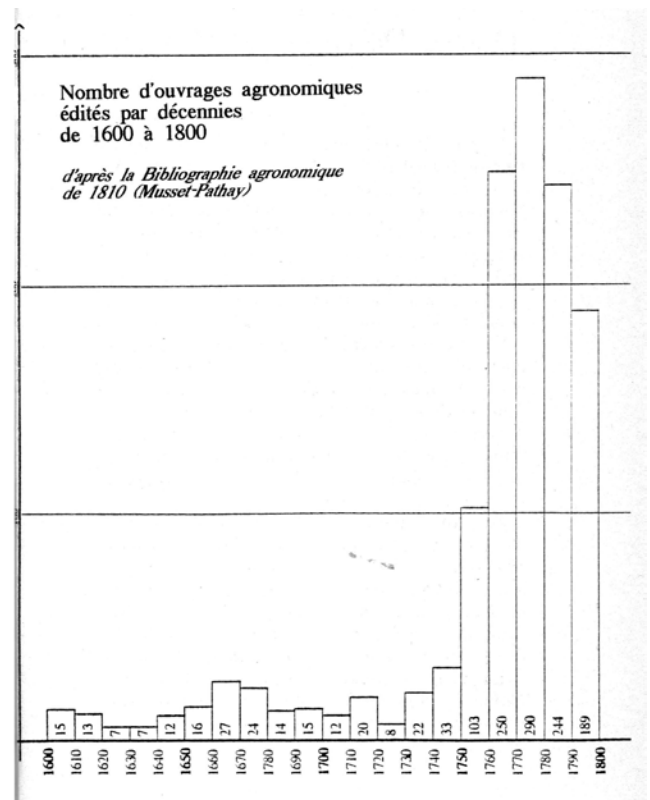
Het korte lijstje van literatuur over rundveeziekten kan worden afgerond met de 'Manuel du Bouvier' van Joseph Robinet (1789). Deze uitgave is om verschillende redenen uniek. Allereerst bestaat ze, hoewel in bescheiden formaat, uit twee volumes en is de inhoudstafel geen willekeurige opsomming van extern waarneembare afwijkingen maar bestaat ze uit een alfabetische lijst (index) van kernwoorden, die het makkelijk opzoeken van aandoeningen en begrippen toelaat. Ook de titelpagina wijkt af van wat men tot dan toe gewoon was (Figuur 6). Naast de veelzeggende Latijnse spreuk 'Non Disputandum sed Experiendum' omvat ze een ietwat merkwaardige omschrijving van de auteur Joseph Robinet als 'Artiste Vétérinaire'. Niet alleen wordt de voornaam voluit geschreven, iets wat voorheen ongebruikelijk was, ook wordt hier duidelijk de term 'vétérinaire' gebruikt en spreekt men van 'artiste'. Dit lijkt een archaïsche benaming maar ze duidt op veterinaire kennis en kunst, 'art vétérinaire', een term gebruikt in de eerste diploma's van de nieuw gestichte Franse scholen (Devriese, 2012). De meeste oudere Vlaamse veehouders praten nog vlot over de 'meester' (een term uit het middeleeuwse ambachtswezen) wanneer men de veerts bedoelt, maar onder meer in het Aarschotse dialect wordt nog steeds gerefereerd aan de dierenarts als 'den artiest'. Hoewel het werk van Robinet geen enkele afbeelding bevat, kan het toch als vrij volledig en professioneel

worden omschreven. Ten slotte werd het (uiteraard toevallig) gepubliceerd in 1789, het jaar dat officieel de Franse Revolutie inluide.

Dit beknopte overzicht van de beschikbare 18de eeuwse veterinaire literatuur, dat overigens verre van volledig is, kan niet beter afgesloten worden dan met een korte beschrijving van de zeldzaam geworden triptiek ‘Médecine Vétérinaire’ van Louis Vitet, op de titelbladzijde voorgesteld als ‘Docteur et Professeur en Médecine’ (1783). Deze auteur werd geboren in 1736 in Lyon en studeerde geneeskunde in Montpellier. Na twee extra jaren aan de Faculteit Geneeskunde in Parijs keerde hij terug naar zijn geboortestad, waar hij gedurende enkele jaren het artseneroep uitoefende. Daarop stortte hij zich op de diergeneeskunde en investeerde gedurende negen jaar veel tijd en geld in studie en onderzoek. Vitet was een man van groot aanzien en schopte het in Lyon zelfs tot burgemeester (1790 - 1792) maar hij moest het land uit omwille van een aantal verkeerde politieke keuzes. Uiteindelijk werd hij toch weer opgevestigd door het politieke establishment maar omwille van zijn protest tegen de staatsgreep van Brumaire werd hij geweerd uit de wet-

Figuur 6. Titelblad van de ‘Manuel du Bouvier’ (Joseph Robinet, ‘Artiste Vétérinaire’, 1789).

Figuur 7. Staaftdiagram van het aantal gepubliceerde werken over de agricultuur op het einde 18de eeuw uit de ‘Bibliographie Agronomique ou Dictionnaire Raisonné des Ouvrages sur l'Economie Rurale et Domestique et sur l'Art Vétérinaire’ (Musset-Pathay, 1991; herdruk van 1810).

gevende macht, waarop hij zich volledig wijdde aan wetenschappelijk werk en lid werd van de ‘Académie de Lyon’ en de ‘Société d’Agriculture de la Seine’.

Ondanks het feit dat Vitet, allicht gezien zijn basisopleiding als arts, door het veterinaire establishment werd beschouwd als een buitenstaander, kan men toch stellen dat hij met zijn ‘Médecine Vétérinaire’ een zeer belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de veterinaire literatuur van zijn tijd. Het is immers het oudste ons bekende werk van die omvang (1.700 bladzijden), waarin op een wetenschappelijke manier alle tot dan toe bekende veterinaire kennis is gebundeld. Het levenswerk van Vitet is opgebouwd uit vier delen verdeeld over drie volumes. Het eerste deel bevat een bespreking van de ‘structuren en functies’ bij het paard en het rund. Deel twee handelt over ziekten bij het paard, het rund en het schaap. Het derde deel is getiteld ‘l’Exposition des Médicaments nécessaires au Maréchal’ en omvat een geneesmiddelencompendium. Finaal is er een zeer belangrijke bibliografie toegevoegd, waarin alle auteurs zijn opgenomen die gepubliceerd hebben over de veerartsnijkunde van Vegetius tot 1783.

De ‘Médecine Vétérinaire’ van Vitet onderscheidt zich dus duidelijk op verschillende vlakken van alles wat er aan voorafging. Vooreerst handelt het werk over meerdere species en bevat het boek geen rand-

informatie over andere aspecten van de hippiatrie, zoals het paardrijden zelf, het tuig en de uitrusting. Voor het eerst is hier dus een scheiding te zien tussen de literatuur van de klassieke hippiatrie enerzijds en de diergeneeskunde anderzijds. Het werk is goed gestructureerd en bevat naast beschrijvingen van exterieurkenmerken ook veel informatie over en eigentijdse inzichten in de functie van de verschillende orgaansystemen. Kortom, het aspect paardenhouderij en alles wat er rond hangt, had plaats gemaakt voor een meer wetenschappelijke benadering van de diergeneeskunde. De basisopleiding van Vitet als arts was hier allicht niet vreemd aan.

Kennisexplosie rond de eeuwwisseling

Volgens de bibliografie van Menessier de la Lance (1915 - 1921) werden er in de loop van de 18de eeuw in Frankrijk een vijftigtal werken gepubliceerd die de diergeneeskundige aspecten van voornamelijk het paard beschrijven, hoewel enkele van deze werken ook zeer bondig andere diersoorten behandelen. Daarnaast verscheen er een groot aantal algemene werken over de landbouw, zoals het eerder genoemde 'Nouvelle Maison Rustique' van Louis Liger (o.a. in 1790). Zoals blijkt uit Figuur 7, die is overgenomen uit de bibliografie van Musset-Pathay (1810), nam het aantal publicaties over de landbouw tussen 1750 en 1780 toe van 33 naar 290, quasi een vertienvoudiging. Deze exponentiële groei valt uiteraard niet toevallig samen met het hoogtepunt van het eerder besproken fysiocratismen.

Aan het begin van de 19de eeuw werd van dit momentum handig gebruik gemaakt en ging het plots zeer snel voor de veeartsenijkunde. Zo publiceerde Hurtrel d'Arboval in 1838 al zijn tweede herziene uitgave van de 'Dictionnaire de Médecine, de Chirurgie et d'Hygiène Vétérinaires'. Dit werk van om en bij de 3.500 bladzijden werd wijd verspreid en kon besteld worden in 17 steden, van Parijs tot Sint-Petersburg, van Turijn tot Philadelphia. Amper een jaar later gaf Gellé zijn 'Pathologie Bovine' (1839) uit, ongeveer 2.000 bladzijden bijzonder leerrijke anekdotiek, verhalen recht uit de diergeneeskundige praktijk. De hegemonie van het paard leek hiermee voorgoed verbroken.

DANKBETUIGING - REMERCIEMENT

Grand merci à Monsieur Pierrot Delgado, créateur du spectacle international 'Cavalia' pour m'avoir fait connaître l'oeuvre de François-Alexandre de Garsault. Cette rencontre m'a marqué d'une manière heureuse et son empreinte demeurera.

Merci à la famille (Joëlle, Estelle, Magali, Frédérique) pour son accueil à Monteux (Provence) et pour m'avoir permis d'entrer dans un monde équestre impressionnant et fascinant (P.B.).

LITERATUUR

- Bibliothèque nationale de France. (2012). La bataille du cheval: autour du tricentenaire de Claude Bourgelat (1712-1779). *Bibliographie Sélective*, 1-8.
- Bols P.E.J., De porte H.F.M. (2014). De handbibliotheek van de eerste studenten diergeneeskunde (Frankrijk 18de eeuw). Deel 1: Van Vegetius tot de Garsault. *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift* 83, 42-48.
- Bourgelat C. (1750, 1751, 1753). *Elemens d'Hippiatrique*. Henri Declaustere/ frères Duplain, Lyon.
- Bourgelat C. (1775). *Elemens de l'Art veterinaire. Traité de la Conformation extérieure du Cheval*. Veuve Vallat La-Chapelle, Parijs.
- Boutrolle J-G. (1766). *Le Parfait Bouvier*. Veuve Besogne, Rouen.
- Capt J-P. (1764). *Les Admirables Secrets et Remèdes*. Mau-teville, Lyon.
- Cottureau P., Weber-Godde J. (2011). *Claude Bourgelat. Un Lyonnais Fondateur des Deux Premières Ecoles Vétérinaires du Monde (1712-1779)*. Lyon.
- de Buffon J.L.L. (1769). *Histoire Naturelle*. Imprimerie Royale, Parijs.
- De Garengéot R-J.C. (1724). *Miotomie Humaine et Camine*. Guillaume Cavelier, Parijs.
- Degueurce C. (2012). *Claude Bourgelat et la Création des Ecoles Vétérinaires*. C.R. Biologies, doi: 10.1016/j.crv.2012.02.005
- De Herdt R. (1970). Bijdragen tot de geschiedenis van de veeveel in Vlaanderen, inzonderheid tot de geschiedenis van de rundveepest. *Oostvlaams Verbond van de Kringen der Geschiedenis*, Gent.
- de la Porterie J. (1754). *Institutions Militaires pour la Cavalerie et les Dragons*. Guillyn, Parijs.
- Depradt D. (1802). *De l'Etat de la Culture en France et des Améliorations dont elle est Susceptible*. Maradan, Parijs.
- De Saunier G. (1754). *l'Art de la Cavalerie*. Jean Naulme, Parijs.
- Devriese L. (2012). From mules, horses and livestock to companion animals. a linguistic -etymological approach to veterinary history. *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift* 81, 237 -246.
- Duruy V. (1880). *Histoire de France*. Nouvelle édition, Librairie Hachette et Cie, Paris.
- Gellé P.-B. (1839). *Pathologie Bovine ou Traité Complet des Maladies du Boeuf*. Bouchard-Huzard, Parijs.
- Hurtrel d'Arboval (1838). *Dictionnaire de Médecine, de Chirurgie et d'Hygiène Vétérinaires*. J-B Baillièere, Parijs-Londen (6 delen).
- Lafosse P-E. (1772). *Cours d'Hippiatrique*. Edme, Parijs.
- Lafosse P-E. (1803). *Guide du Maréchal*. Chambeau et Co., Avignon.
- Liger L. (1790). *La Nouvelle Maison Rustique*. Elfde uitgave, Durand, Parijs.
- Menessier de la Lance (1915-1921). *Essai de Bibliographie Hippique*. Lucien Dorbon, Parijs/ Réimpression 1971.
- Musset-Pathay (1991). *Bibliographie Agronomique ou Dictionnaire Raisonné des Ouvrages sur L'Economie Rurale et Domestique et sur l'Art Vétérinaire*. Heruitgave van 1810, Institut National Agronomique de Paris-Grignon, Parijs.
- Robinet J. (1789). *Manuel du Bouvier*. Guillot, Parijs.
- Vitet L. (1783). *Médecine Vétérinaire*. Frères Périsset, Lyon.